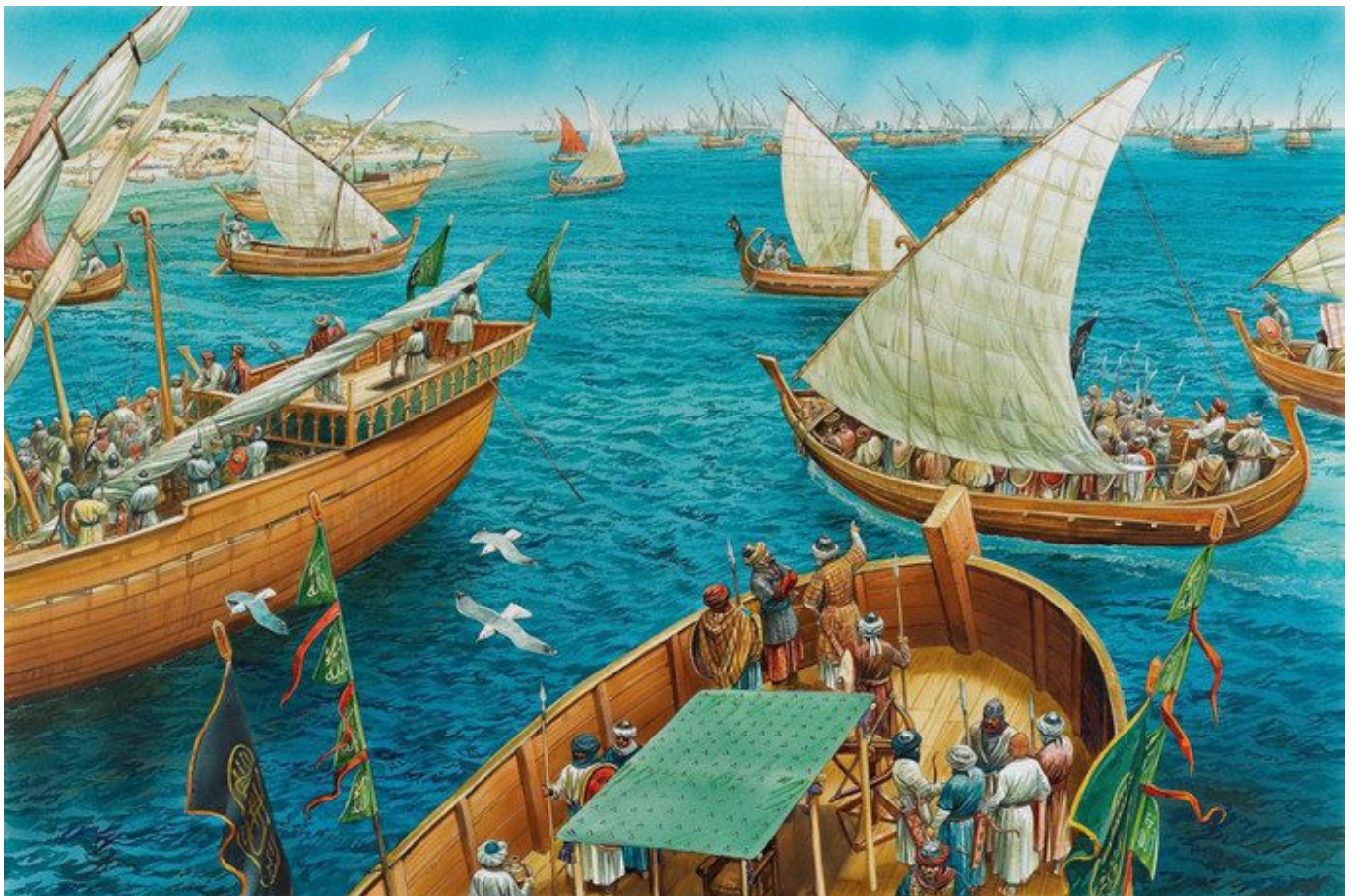

Taryhyň çaňly sahypalarynyň arasynda ýitip giden gahryman: Kritiň eýeleýjisi Endulusy

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar
написано kitapcy | 26 января, 2025

Taryhyň çaňly sahypalarynyň arasynda ýitip giden gahryman: Kritiň eýeleýjisi Endulusy TARYHYŇ ÇAŇLY SAHYPALARYNYŇ ARASYNDA ÝITIP GIDEN GAHRYMAN: KRITIŇ EÝELEÝJISI ENDULUSY

Kritiň eýelenmegi

Taryhda dargan jemgyýetleri kyn pursatlarda bir ýere jemläp bilen liderleriň täsin aýratynlygy bar. Bularyň köpüsi ýetim... Ýetimligiň liderlik sosiologiýasynda ýiti täsiriniň bardygyny inkär edip bolmaýar.

Bu tema inter-dissiplinar çemeleşme bilen öwrenilmegine garaşýar we düýpli ylmy iş hökmünde işlenmegine-de diýseň açyk mesele.

Elbetde, beýle liderleriň orta çykyşy jemgyýetiň agzynyň aşa ýetip, gowy ýaşaýan döwrüne gabat gelenok.

Pyçak süňke gelip dirände orta çykýan we jemgyýeti ýüpüň ujundan çekip alýan şahsyýetleriň şahsy durmuşyny içgin öwrenýärsiň welin, olaryň hökman ýetimlikde ulalandygyny görýärsiň.

Ikinji we sarsdyryjy aýratynlygynyň biriniňem hanymansyzlyk, ýersizlik we watansyzlykdygyny arkaýyn bilip bolýar.

• Endulusdan çykyp gaýdan ýetim

Gürrüňimiziň gahrymany-da bir ýetim. Ebu Hafs diýlip tanalan Endulusynyň onçakly bilinmeýän ýeňişli ýolunyň üstünde durup geçeliň.

Onuň başdan geçirmeleri el-Hakemiň Endulus tagtyna oturmagy bilen başlady.

El-Hakem Endulus ýaly medeniýetiň tagtyna oturan kipaýatsyz hökümdarlaryň biridi. Şonsuzam döwlet dargajak wagty iki ýagdaý gutulgysyz bolýar:

Birinjisi gowşak ýolbaşçylar tagta geçýär, ikinjisi-de şol döwletde zulum ýetjek derejesine ýetýär.

Ol hakykat, el-Hakem tagta güýç beren däl-de, güýjüni tagtyndan alýan hökümdardy.

Endulusyň er-Rabat şäheriniň ýaşaýjylary bolsa, döwletiň yslam medeniýetine altyn döwrüni başdan geçirdeniň musulmanlardygyny bilýärdi.

Halk el-Hakemiň şerap içişlikli oturşyklara gyzykmagyny aç-açan tankyt edýärdi, goşuny ispan dönmelerinden doldurmagyna garşy çykýardy we ulamalary diňlemäge çagyryardy.

«Ulamany diňlemek» diýlen ýere gowja üns bermek gerek. El-Kindi ýaly yslam äleminiň iň beýik alymlarynyň endulusly ulamalaryň arasyndan çykandygyny göz önüne tutsak, bu diýseň çynlakaý çagyryşdy.

Rebatlylar hökümdar el-Hakemi dogry ýola gönükdirip bilmänsoň,

ony tagtdan agdarmagy makul bilipdir we iki gezek döwlet agdarlyşygyna synanyşypdyr.

Gorkagyň zulумы-da gazap bolýandyr-a! El-Hakem agdarlyşyga synanyşanlary başdan sowandan soň Endulusda ispanlara rahmet okatjak derejede gan dökdi.

Ibn Esiriň habar bermegine görä, Rebatyň köçeleri gan kölüne öwrülipdir. Ölmän galan aýal-gyzlar, çagalar, garry-gurtylar meýdana üşürilipdir. Olaryňam ölüm permanyna garaşylyp durka, zalym hökümdar hiç kimiň sebäbini bilmedik ýagdaýynda ynsaby oýanypdyr we ölümleri durzupdyr. Yzda galan rebatlylary gämilere ýükläp Marokka we Müsüre sürgün edipdir.

Ine, şol gämileriň birinde ýetginjek ýaşlaryndaky Ebu Hafs Omar ibn Şugaýyp el-Balluti hem bar eken. Onuň indi ene-atasy-da, watany-da, eýe çykjak hossary-da ýokdy.

Krit

• **Bu bosgunlar nirden çykdy?**

Marokka sürgün edilen rebatlylaryň köpüsi ýa musulman, ýa-da hristian garakçylaryň eline düşüpdir. Olaryň az sanlysy ýerläp

bilipdir.

Müsüre sürgün edilenleriňem bosgundan tapawudy ýokdy we olaryň gelmegini müsürliler islänokdy.

Şeýle-de, edil şol wagtlar ýurdy elinde saklaýan apbasylar hem gyrýagylary bolan enduluslylary ýurtlarynda göresleri gelenokdy.

Ahyrynda apbasy hökümdary Isgenderiýedäki (Aleksandriýa) ähli rebatlylaryň gämilere mündürilip ýurtdan çykarylmagyny buýrupdyr.

Apbasylar hernäme-de bolsa, rebatlylara olaryň hökümdary el-Hakemden has ynsaply çemeleşip, gämileriň ygtyýaryny rebatlylaryň öz ellerine beripdir.

Rebatlylar bu gezek nirä gitjeklerini özleri kesgittäpdir.

Aslynda olaryň önünde saýlap-seçip durar ýaly onçakly kän ugur-ýolam bolmandyr. Ildeşleriniň Marokkada başyna gelenleri bilensoňlar, ol ýerik gidip biljek dældiler.

Endulusa-da dolanyp biljek dældiler. Dogduk depelerinde olara ölümden başga hiç zat garaşmaýardy.

Musulman halky Ortaýer deňziniň ortasynda nirä gitjegini bilmän, gämileriň içinde elewreşip durupdyr. Üstesine olara önbaşçylyk etjek we bir agza bakdyryp biljek serdarlary-da ýokdy.

Ine, edil şolar ýaly jygba-jygly kyn pursatda Ebu Hafs Endulusy öňe çykypdyr.

Ebu Hafs ýaşdy, watanyndan sürgün edilen gününden bäri kösençden we jebir-jepadan başga zat görmädi. Gürlemäge başlanda hiç kim onuň berýän buýruklaryny diňlemezlik etmedi. Hamana birnäçe ýyl bäri şu bosgun halkyň hökümdary bolup gelen ýaly gylyny gymşatman onuň aýdanlaryny ýerine ýetiripdirler.

Isgenderiýede geçiren günlerinde deňizçilik bilen meşgullanan Endulusy söwda-satyg arkaly tanap ýetişen Krit adasyna göwün beripdi. Bu ada hemmetaraplaýyn alanda oňa kowlan watany Endulusy ýatladypdyr.

Ahyrynda 827-nji ýylda endulusly bosgunlar Krite gadam basypdyr.

Endulusy gämileri ýakýar

Ebu Hafs Endulusy guryýere gadam basan basyna ilki bilen birwagtky ata-babasy Taryk ibn Zyýat ýaly gämileri ýakypdyr. Olar adany eýelänlerinde ullakan garşylyga uçramandyrlar. Köşk oňsukсыzlyklary bilen başagaý Konstantinopolyň Kriti goramaga ýagdaýy bolmandyr.

Endulusy az wagtyň içinde Kriti hakyky yslam ýurduna öwürmegi başarypdyr. Ol kiçijigem bolsa şeýle bir kuwwatly döwlet gurupdyr welin, guran döwleti Wizantiýanyň gorkuly düýşüne öwrülipdir.

Selanige, Afinä, hatda paýtagt Konstantinopola ýörişler guralmaga, goja Wizantiýany Mermer deňzinden çykyp bilmez ýaly etmäge başlanypdyr.

Krit yslam puly

Krit Yslam emirligi az wagtyň içinde edil Endulus ýaly ylymda, sungatda, medeniýetde parlak ýylgyza öwrülipdir.

Wizantiýanyň adany gaýdyp almak üçin telim gezek guran ýörişleri kritlileriň gahrymanlarça goranyşy bilen yza serpikdirilipdir.

Ensulusynyň garaşylmadyk ýeňşi tunislileri-de ýüreklendiripdir we Wizantiýanyň başga bir adasy bolan Sisiliýa eýelenip, ol ýerde-de yslam döwleti gurlupdyr.

MÜSLÜMAN GİRİT EMİRLİĞİ (824-5/961)

BURAK ARSLAN

gece
kitablığı

- Adada adalat döwleti gurlupdyr

Sürgün, zulum, adalatsyzlyk bilen ençeme ýyllap ýurtdan ýurda

entän rebatlylar Kritde ähli ynançlara azatlyk beripdir we hiç kimi adadan kowmandyr.

Kritiň ähli ýerli ýaşaýjylarynyň azat durmuşda ýaşamagyna ejaza berişleri ýaly, olaryň hak-hukuklarynyň goragy-da doly döwlet kepilligine alnypdyr.

Adada san-sajaksyz metjit, medrese, haýyr-sahawat fondlaryny guran rebatlylar sözüň doly manysynda adalat döwletini gurupdyr. Başdan geçiren köpçülikleýin trawmasy olary watan düşünjesi babatda ünsli bolmaga iteripdir.

Endulusynyň 827-nji ýylda Kritde guran döwleti bir ýarym asyra golaý wagtlap Endulusyň bosgun halkyna öý-işik bolup hyzmat edipdir, emma XI asyr golaýlaberende külli yslam medeniýeti üçin birküç asyra çekjek yza tesiş döwri başlanypdyr.

Wizantiýalylar adany gaýdyp alýar

Wizantiýalylar hazynasynyň barsyny taňkyradyp goýan goşun taýýarlap, 961-nji ýylda Kriti gaýdyp alypdyr we adada ele salan musulmanlaryny ýa öldüripdir ýa-da zor bilen hristian bolmaga mejbur edipdir.

Hatda Krit Yslam emirliginden zorluk bilen getirilen çagalary goşunda ýetişdirip, musulmanlara garşy söweşdiripdir.

Endulus döwleti bolsa öz bagryndan çykan perzentleriniň sezewar bolan gyrgynçylygyny diňe uzakdan synlap oňdy we olara hiç hili arka durjak bolmady.

Bulam taryhyň namart oýunlarynyň biri bolsa gerek...

Krit Yslam emirligi we onuň fatihi Ebu Hafs Endulusy bolsa şeýdip taryhyň çaňly sahypalarynyň arasynda ýatdan çykyp galyberdi...

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Şenbe, 11.05.2024 ý. Taryhy makalalar